

Szemes Péter

Keresztury József válogatott írásaiból

(Az *Úton, nehéz méltósággal* című kötetéről)

Két esztendővel a számos programot kínáló Keresztury Emlékév után, újabb – noha csak közvetve a költőhöz, irodalomtörténészhez, s egykori miniszterhez kapcsolódó – értéket adott Zalaegerszeg közösségének a város jeles szülöttének kultuszát hittel és szívvel ápolók köre. A korábban a termékeny alkotó dedikációit is megjelentető Keresztury Könyvtári Alapítvány gondozásában ezúttal az édesapa, a zalai (vár)megyeszékhely neves ügyvédje és polgármestere, Keresztury József válogatott írásai láttak kötetben napvilágot. Talán jelképesnek is tekinthető, hogy az anyagot a fiú helyi hagyatékát évtizedekig őrző-gazdagító Nyakasné Túri Klára gyűjtötte fel, hogy a jelenlegi városvezető, Balaicz Zoltán mellett – aki a százados elődöt megidéző elkötelezettséggel végzi a településfejlesztés cseppet sem könnyű munkáját és előszavában frappánsan fogta össze annak építő tevékenységét –, kísérő tanulmányában éppen a szintén polgármester utód, a Keresztury Emlékbizottság elnöke, Gyimesi Endre tekintette át bővebben az életút fontosabb állomásait, vagy hogy a korpuszt az egykor az atya által létrehozott Jánka-hegyi hajlék (ma Keresztury Emlékház) könyvkincsének szakmai gondozói, a megyei könyvtár munkatársai, Kiss Gábor igazgató és Gyenes Imre szerkesztették sokszínűségében is koherens egészé. Mindannyian jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy Keresztury József szellemi öröksége ne vesszen el, hanem immár együvé-rendezve, igényes kivitelben, tovább világoljon, közös értékeinket gyarapítva. Ám túl az elismerésen, szólnunk kell néhány olyan hiányosságról is, ami sajnálatosan csökkenti az ismételt közreadás ünnepélyességét, s vele a szép és nemes cél teljes mértékű megvalósulását. Egyfelől a kötet cím inadekvát jellegéről, hiszen az *Úton, nehéz méltósággal* – még ha a költő fiú későbbi, a protagonista alakjában apjának emléket állító Zrínyi-drámáját (*Nehéz méltóság*) játékba hozza is – csak részben tükrözi azt, ami a kiadvány voltaképpeni tartalma: a(z újra)közölt szövegek ugyanis, amint erre Gyimesi Endre dolgozata és a függelék bibliográfiája egyaránt utal, folyamatosan a Zalamegye lap VI.-XIX. (1887 és 1900 között megjelent) évfolyamainak „termései”, mindössze a kötet-egész koherenciáját megtörő, bár más tekintetben szintén érdekes és alkotó tehetségről, az érdeklődési kör kiterjedtségéről valló, *Vázlatok a szőlőtenyésztés köréből* különböző részei láttak napvilágot a kétségtelenül eltérő profilú Magyar Paizs IV. és V. folyamaiban (1903-ban és 1904-ben), s noha a válogatásban nem szereplő tudományos esszék közt van 1908-as (*Az égítetek keletkezése és fejlődése*) és 1909-es (*Az üstökösök*) is, az idősebb Keresztury csak 1902-ben került fel a városi virilisták listájára, a közgyűlésben a következő évben szólalt fel először, míg a helyettesítő polgármesteri tisztséget – az említett „nehéz méltóságot” – csupán 1915-ben, Korbai Károly lemondása után fogadta el. Természetes is volt, hogy az ügyvédi iroda, majd a városvezetés napi

gondjai, a családi élet és a számos más alkotó elfoglaltság mellett (ahol a sport és a komoly társadalmi-egyesületi szerepvállalás vegyült a kertészkedéssel és a házi zenéléssel), különösen a háborús események előrehaladtával, fokozatosan „bábozódott be” a toll. Másodsorban: mivel az írások java tárcanovella, azaz szépirodalmi igényű szöveg, hasznos lett volna esetleg a Keresztury család helyi kötődéseit és Dezső életművét talán legjobban ismerő irodalomtörténészt, Németh Józsefet felkérni egy Gyimesi Endrééhez hasonlóan alapos, de a sors kitüntetett pontjai helyett kifejezetten a művet, a közreadott anyag jellegzetességeit vizsgáló dolgozat elkészítésére. Harmadrészt pedig nehezen értelmezhető az egyébként szép és elegáns kivitelű kötet fedelének illusztrációja, melyen egyenetlenül felvitt barna festékrétegből nő ki a korabeli egerszegi utcakép – ez amellett, hogy zavaros (a földművelő ősökre?, az ilyen közegből érkezett Kereszturyra?, általánosan a göcseji agyagra?, a városépítésre?, stb. utalhat...), meglehetősen csúnya és a kötet szellemiségéhez, tartalmához, az anyagával végzett – fentebb kiemelt – munkához méltatlan is. Mindezek nem válnak az *Úton, nehéz méltósággal* javára, javításukkal, illetve a pótlással (s esetleg Gyimesi Endre nagy ívű dolgozatánál alaposabb szöveggondozással) még teljesebb lehetett volna a kötet.

A lényeg azonban a főszöveg, Keresztury József válogatott írásai, melyek nagyon helyesen (Nyakasné Túri Klárának köszönhetően) az eredeti ortográfiával, az elütések, kisebb hibák megtartásával jelentek meg – ez esetben a kegyeleti gesztus felül kellett, hogy írja a korrektori pontosság követelményét. Ma már, legalábbis Zalában, elég szokatlan, hogy egy 17 éves diák tartósan jelen legyen alkotásaival a helyi hetilapban, ahol az akkor a szombathelyi premontreiekhez járó gimnazista publikálni kezdett. Ráadásul, amint korai írásai is mutatják, nemcsak a kortárs, elsősorban német kispörzöt ismerte jól, de hatottak rá például a társalgási vígjátékok is (*A Lawater bácsi* dialógusaiban láthatjuk leginkább nyomát). Nem véletlen, hogy könnyedén felvette a divatos, romantikából kilépő honi tárcaírók (mint Vadnai Károly) stílusát, s az előbbieket helyett ebben a műfajban bontakoztatta ki eredendő tehetségét.

A kötet nagyobb hányadát kitevő, ilyen jellegű szövegek a szerző humora mellett társadalmi érzékenységéről is tanúságot tesznek. *A modern Lázár!* hőse cigányprímás, a *Szerelemből halálbáé* vőlegénye által megtagadott árva leány, a Móriczot előlegező, balladás szépségű *Párviadalé* két bojtárlegény. Utóbbi kétségkívül a legjobb, legsikerültebb Keresztury-novella, díszje a korabeli zalai literatúrának is, s ekként mindenképp szélesebb körű megismertetést kívánna. Néhány szövegnek, ha egyáltalán van rá mód, érdekes szaktörténeti kaland lenne nyomon követni a valóságvonatkozását (újságcikk, lejegyzett szóbeszéd, stb.), már csak a századdal ezelőtti életben a nyilvánosság működésének teljesebb feltárása miatt is – Vörös Matyi hírvivő esete (*A modern Lázár!*), a Wilt Mária operaénekesnő öngyilkossága kapcsán gerjedt hullám (*Egy hírhullám Budapesten*), a parlamenti (*A szűzbeszéd*) és művész-anekdota (*Dráma nélkül*) mindenképp ilyen, sőt, a zalai kötés miatt a „Hévviz”-en játszódó *A Lawater bácsi* és a kaszaházi képviselőt megidéző *A bandérium* is. A szerző eszköztárának gazdagságát tükrözi ugyanakkor, hogy az allegorikus alakok által testesített eszmék ütköztetéséből építkező *Enyészet és halhatatlanság* vagy *A boldogság* keleti tanmeséje nélkülözik az ilyen fajta referencialitást.

Ugyanakkor nyilvánvalóan a mindennapi élet tapasztalata (gyermekként a falusias közösségben, a Zalaegerszeggel szinte egybeépült Olában; a város polgári iskolájában; a szombathelyi gimnáziumban; fővárosi jogi tanulmányai idején; valamint a zalai megyeszékhelyre visszakérülve, a helyi társaságban és ügyvédi praxisa során) jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy kiváló érzékkel, néhány vonással meg tudja rajzolni prózahőseit, a korabeli társadalom megannyi jellegzetes figuráját. Különösen a férfialakok mutatnak nagy változatosságot és fogják át az akkori társadalom szinte minden rétegét (érdekes módon a honi literátotok által ekkoriban felfedezett munkás az egyetlen talán, aki kimarad) – az említettekén túl: Bogáthy Pista szegény diurnista, majd egyetemi hallgató (*A tanácsadó veréb*), Gerenday Holofernes nyugalmazott professzor (*A Lawater bácsi*); az *Aki mindig nyer* hősei eltérő korú és rangú katonatisztek; Törösvári Törösváry Antal földbirtokos (*A hetedik nagyhatalom*), a beszédes nevű Bukóy Algernon hitelezők elől menekülő dzsentri (*A bandérium*); de vissza-visszatér a diák (*Anna, A virtus*), a tisztviselő (*Századvégi Faust, A 300 spártai*), a művész (*Enyészet és halhatatlanság, A Lawater bácsi, A 300 spártai, Dráma nélkül*) és az újságíró (*A modern Lázár!, A szív*) is. A nők inkább a férfiakkal való viszonyban, a páros kapcsolat egyik pólusaként, tényezőjeként,

formálójaként jelennek meg, legyen az akár boldog (*A Lawater bácsi* Gizája; Töröcsváryné, a „hetedik nagyhatalom”; a *Futó felhő* megenyhülő pásztorlánya; a *Nro 7* Árkádyneja; *A válasz* Vilmája), akár többé-kevésbé boldogtalan (*Anna, Örvény*) – a *Hajnali álomban* Jolánka anyjának érzelmi hullámváza mindkettőt felmutatja. A tragikus sorsok közül az *Egy hírhullám Budapesten* énekesnőjéé halála utáni rövid kultuszával, annak gyors elhamvadásával válik még szomorúbbá, ám a *Szerelemből halálba* szép Haday Irénéé éppen a görög drámákat idéző nemes magányával, a szégyen elől sírba menekülésével emelkedik meg erkölcsileg is úgy, hogy az őt elhagyó férfit taszítja ki aztán a társadalom. A plasztikus stílus, az esendőségükben is szerethető alakok, a mély érzelmek mellett bizonyosan a humor volt az, ami népszerűvé tehetette, s talán nemcsak a női olvasók körében, az ifjú Keresztury József tárcanovelláit. Ráadásul ez két írásban, *A Lawater bácsiban* és a *Lyonban*, nem pusztán a jól felépített történet csattanója (mint például *A modern Lázár!* esetében), hanem a jellemábrázolást is meghatározza (előbbi esetében a professzorét, utóbbinál a címszereplő kutyáét) és a történetek egészét átszövi. A szerző, noha kedvesen, kigúnyolja az ember testrészeiből (itt a fülből) „tévedhetetlen” következtetéseket levonó áltudomány – amilyen ebben az időszakban a frenológia is volt – művelőit, akárcsak az ajándékba kapott háziállattal bánni nem tudó gazdát, aki felett gyorsan átveszi a tehetetlenséget és szerencsétlenkedést megérző eb a hatalmat. Amint írja:

„... otthon is különféle változások történtek. Lyon a földről a divánra költözködött, nem ugyan az én beleegyezésemmel, sőt, határozottan akaratom ellenére.

Mikor először vettem észre ezt a változást, meg is botránkoztam a köteles kutya szerénységnek illetően megsértésén. De bele kellett nyugodnom, mert mikor nógatni kezdtem, hogy kotródjék le a divánról s elégedjék meg, ha az ágyi ruhámat megosztottam vele, olyan gyanus morgással válaszolt, hogy elment minden kedvem a további biztatástól.

Az ételére is ráunt, pedig mióta boldog kutya tulajdonos lettem, két személyre fizettem a vendéglőben. A vendéglői kosztot gyakran cserélte fel egy-egy eleven tyukkal, csirkével vagy egyéb apró majorsággal, melyeket a szomszéd gazdáktól szerzett be magának az én kontómra. Ezek a kontók pedig nekem temérdek pénzemet nyeltek el, és ellenséggemmé tették a fél várost.”

A kutya végül, miután meghíusul miatta a légyott egy „szőkefürtű angyallal”, sintétkézen végzi, ám hamarosan érkezik helyette egy másik az ajándékozó erdélyi nagybácsitól. Keresztury humora a kötet második nagyobb egységét képező „értekezésekre” is áthúzódik. Ezek nem a műfaj klasszikus hagyományait szigorúan követő dolgozatok, sokkal inkább gondolatfutamok, kisesszék egy-egy, az alkotónak kedves, a nagyközönség számára is érdekesnek ítélt témáról. Noha e szövegek elődjét már a tárcanovellák közt, pontosabban *A Lawater bácsi* fülről szóló komikus előadásában megtaláljuk, a két esztendővel később (1889-ben) megjelent, a fejfedő fontosságáról szóló, *A kalap*, vagy a látszat és igazság kettősségét is boncoló *A tükör* érvelése érettebb, a gimnáziumi gyakorlatokon megedződött, s a jogi pályára készülő ifjú kiforrottabb tehetségét mutatja. A csillagászati érdeklődést tükröző *Van-e földünkön kívül élet?* az egyetemi évek terméke, s hogy az asztronómia kérdései később is foglalkoztatták, azt a praktizáló jogászként, több mint tizenöt évvel később írt, és e kötetbe fel nem vett, az égitestek keletkezéséről, illetve az üstökösökről értekező, fentebb említett szövegei igazolják. Az ugyancsak az újabb egerszegi korszakhoz kapcsolódó, kissé melankolikus *Őszi felhők*ben a „megtisztult hit és megnyugvás” verőfénye csillan, a *Georges Spero* a hívő ember fiktív vitája a világműködés törvényeit leírni próbáló fizikussal, a *Tíz-parancsolat* pedig a szerelemről, az „én”-ek lélek-rokonságáról és a házasságról elmélkedik. Nagyobb lélegzete és alapossága miatt, a jó gazda hasznos tanácsain túl, talán nemcsak ismeretterjesztő, de szakmunkának is tekinthető a *Vázlatok a szőlőtenyésztés köréből*. A Magyar Paizs két folyamában (IV. és V. – 1903-4.) folytatásokban megjelent írás különös értéke, hogy a Jánka-hegyi szőlőművelési tapasztalatokat osztja meg az olvasókkal, tehát kifejezetten a városkörnyéki dombok adottságainak, viszonyainak figyelembevételével készült, így részben talán napjainkban is alkalmazható. Emellett bizonyos tekintetben jelképesnek is nevezhetjük, hiszen a kötet záró Keresztury-publikációjaként, a szőlőskert elrendezésére, fejlesztésére vonatkozó gyakorlati javaslatokat rövidesen a város építésének, gyarapításának praktikuma váltja fel (aminek köszönhetően aztán lassan elsorvadt a kisdud mintagazdaság).

S ha már a későbbi történéseket említjük, megdöbbenő látni, mennyi, a szerző sorsának alakulására, végzetére való előrelátás szerepel mind a tárcanovellákban, mind az „értekezésekben” – dicsé-

retes, hogy ezeket az anyagot válogató Nyakasné Túri Klára és a szerkesztők is felfedezték. Így (a Nagy Háború előérzetét jelző passzusokon túl, mint például az *Enyészet és halhatatlanság* zárlata) az említettek mellett *Az utolsó kötélben* és *A tükörben* megjelenő öngyilkosság-motívum (utóbbi szerint a halni készülő még utoljára ebbe néz), a feleség hűtlensége (*A tanácsadó veréb*), a házastársi elhidegülés (*A szív*) – olyannyira, hogy *A 300 spárta*iban azt mondja, hogy az „asszony, a tragédia olyan szoros összefüggésben vannak egymással, hogy mindenütt egyik a másikkal jár”, vagy a csőd (*A bandérium, A Bodroghy familia*).

A lelkiismeretesen végzett városvezetői munkába – elsősorban a háborús nehézségek, a nagy tervek kivitelének, a gazdasági stabilitás megteremtésének lehetetlensége következtében – belerokkant, vagyonát vesztett, zátonyra futott házasságú, megcsalt embernek végül nem maradt más választása, mint önkezével véget vetni életének. Az egykor sugaras reményű ifjú, a hol humoros, hol borongós rövidprózák szerzője, hitével nyilván viaskodva, megtörtén, csalódottan menekült a halálba, ám a neves utód, Dezső fia és most az utókor figyelmének köszönhetően, írásai által, talán újra felfedezi, s a feledéstől végleg megmenti őt Zalaegerszeg. Ahogy átfogó pályaképe végén Gyimesi Endre is megerősíti:

„Nekünk, késő utódoknak – száz évvel a tragikus sorsú polgármester erőfeszítései után – van pótolnivalónk. Emlékét ápolva, méltó helyen kell kezelnünk Zalaegerszeg jeles polgármestereinek sorában. S amikor belépünk a Keresztury-emlékház épületébe, áldozunk egy kis figyelmet arra az emberre, aki ezt az épületet megálmodta, létrehozta, ki itt a haladó reformértelmiségiek élén fiatalon nagy terveket szövögetett, s aki egész életét és egészségét Zalaegerszeg város szolgálatának szentelte.

Költő fia is rá gondolt, amikor ezeket a sorokat írta:

’Ma is szolgál áldozatával.

Érette szembe kell szállnunk az árral.

Emléke megújul, mint a madárdal,

S a félhomálytól mindig újra felszárnyal,

Mindig magasabbra a sok fecsegésnél.”.

(*Keresztury Könyvtári Alapítvány, Zalaegerszeg, 2016*)